

УДК 343.8

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В УКРАЇНІ

SEARCH OPERATIONS DESCRIPTION MISAPPROPRIATION OF VEHICLES IN UKRAINE

Колб С.О.,
*здобувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ*

У статті на підставі існуючих у науці підходів здійснена оперативно-розшукова характеристика злочину, що передбачений в статті 289 Кримінального кодексу України «Незаконне заволодіння транспортними засобами», визначені проблемні питання та науково обґрунтовано шляхи їх вирішення на теоретичному та практичному рівнях.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика, злочин, незаконне заволодіння, транспортний засіб, склад злочину, кваліфікуючі ознаки злочину, кримінальна відповідальність, кримінальне покарання.

В статье на основании существующих в науке подходов осуществлена оперативно-розыскная характеристика преступления, предусмотренного в статье 289 Уголовного кодекса Украины «Незаконное завладение транспортным средством», определены проблемные вопросы и научно обоснованы пути их решения на теоретическом и практических уровнях.

Ключевые слова: оперативно-розыскная характеристика, преступление, незаконное владение, транспортное средство, состав преступления, квалифицированные признаки преступления, уголовная ответственность, уголовное наказание.

The article based on existing science approaches made criminal legal analysis of crime provided for in Article 289 of Criminal Code of Ukraine „Illegal possession of vehicles” as defined problems and scientifically justified their solutions on the theoretical and practical levels.

Key words: tracking characteristic, crime, misappropriation, vehicle, crime, aggravating circumstances of the crime, criminal liability, criminal penalties.

Актуальність теми. Як свідчить практика, не дивлячись на незначну питому вагу у загальній структурі злочинності в Україні, незаконне заволодіння транспортними засобами має велику суспільну небезпеку, зміст якої, з одного боку, обумовлений посяганням на безпеку руху та експлуатації транспор-

ту, враховуючи, що цей злочин (ст. 289 Кримінального кодексу (далі – КК) України) визначений у розділі XI Особливої частини КК як такий, що спрямований на зазначений об’єкт кримінально-правової охорони, а з іншого – це діяння посягає на одне з ключових конституційних прав особи та громадянина (ст. 41

Конституції України) – право власності, яке може бути протиправно порушено як фізичними, так і юридичними особами. Поряд з цим, як показують результати боротьби зі злочинністю в Україні, щорічно жертвами злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами, стають десятки тисяч пересічних громадян нашої держави, іноземців та осіб без громадянства. У зв'язку з цим на одне з провідних місць у боротьбі із зазначеним суспільно небезпечним явищем виходять заходи так званого оперативного-розшукового запобігання злочинам, що здійснюються спеціально визначеними на нормативно-правовому рівні суб'єктами. Проте без з'ясування його загального змісту у контексті запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами підвищити ефективність цієї діяльності дуже складно. Більш того, особливість правової охорони транспортних засобів в Україні, а також спірність та дискусійність окремих питань, що складають зміст досліджуваної проблематики, у свою чергу вимагає по-новому підійти до їх вирішення, з урахуванням новітніх технологій, які використовують злочинці при незаконному заволодінні транспортними засобами, високого ступеня латентності цих злочинів та, в цілому, низького рівня їх розкриття правоохоронними органами.

Все це й стало вирішальним при виборі об'єкта, предмета, мети і завдань цієї наукової розробки.

Вивчення наукової літератури показало, що вирішення проблем, пов'язаних із запобіганням незаконному заволодінню транспортними засобами, активно займаються такі вчені, як: О.М. Брисковська, Ю.Ф. Іванов, А.В. Канащук, О.М. Корковська, О.М. Корнев, В.П. Кравченко, С.Є. Петров, О.А. Просолов, М.О. Свірін, С.С. Чернявський та ін., роботи яких і стали методологічним підґрунтям при написанні даної наукової статті.

Поряд із цим, з урахуванням прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, в якому визначені відмінні від попереднього КПК порядок і умови використання результатів проведення оперативного-розшукових заходів, включаючи заходи запобіжного характеру, а також сучасного стану боротьби з незаконним заволодінням транспортними засобами в Україні, виникла нагальна необхідність видозмінити зміст запобігання цим злочинам та окреслити науково обґрунтовані шляхи підвищення ефективності зазначеного виду діяльності, що й стало вирішальним при виборі напряму та теми цього наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Розвиток теорії оперативного-розшукової діяльності засвідчив, що кримінологічна, кримінально-правова та інші характеристики злочинів за своїм змістом не включають та в цілому не забезпечують виконання завдань оперативного-розшукової діяльності (ОРД), визначених, зокрема, в ст. 1 Закону України «Про оперативного-розшукову діяльність» [1, с. 6–14]. Втім, як правильно зробив висновок ряд учених (А.В. Баб'як, О.О. Дерев'ягін, М.В. Стащак), у сучасній науці ОРД

виокремлено категорію, яку називають оперативного-розшуковою характеристикою [2, с. 36].

Вперше в науковий обіг цю теоретичну категорію ввів Д.В. Гребельський [3].

У сьогоденні вона знайшла своє відображення у роботах Б.І. Бараненка, В.Я. Горбачевського, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Ортинського, В.Д. Пчолкіна та ін. Поряд із цим у науковій літературі досі вживається таке поняття, як «оперативно-тактична характеристика», під якою розуміють характеристику кримінальної або криміногенної події, яка є елементом оперативного-розшукової ситуації [4, с. 44–45]. Саме цей елемент і утворює умови, що сприяють підготовці та вчиненню злочину або маскуванню факту протиправного діяння [5, с. 25].

І.І. Басецький [6, с. 92–93] та В.П. Шиєнок [7, с. 22–26] у своїх роботах також ведуть мову про оперативного-тактичну характеристику злочинності, вважаючи, що це науково-практичний термін, що визначає сукупність ефективних організаційно-тактичних рішень.

Г.Т. Кабанов переконаний, що оперативного-тактична характеристика містить дані, які відображають оперативну обстановку в регіоні, стан боротьби зі злочинами, кримінологічні особливості злочинців, способи вчинення протиправних діянь, засоби маскуванню факту злочину, місця збуту викраденого, причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів, тощо [8, с. 71]. Аналогічні підходи можна знайти у наукових розробках М.С. Картавенка, Б.П. Смаргоринського, К.М. Тарсукова та ін.

Ці та інші наукові напрацювання й виступили методологічним підґрунтям для виведення поняття «оперативного-розшукової характеристики злочинів» [2, с. 34–38], яке використано у даній статті. Разом з тим варто зупинитись і на такій проблемі, як складові елементи (системоутворюючі ознаки) цієї характеристики, уявлення про які, як свідчить вивчення наукової літератури, змінювались залежно від етапу розвитку теорії ОРД та змісту її предмета.

До даної характеристики вчені у свій час відносили:

1) відомості про стан, динаміку та особливості вчинення окремих кримінальних діянь (М.І. Семашко) [9, с. 6];

2) опис протиправних дій, подій, явищ, які пов'язані з ними: криміногенне та кримінальне середовище, злочинна поведінка тощо (Б.І. Бараненко, Е.О. Дидоренка, К.М. Тарсуков, В.Є. Шиєнок);

3) узагальнена інформаційна модель злочинної події (Б.П. Смаргоринський);

4) сукупність основних ознак різних видів злочинів (Д.Й. Никифорчук);

5) сукупність відомостей про стан, динаміку діяльності і структуру організованих злочинних груп корисливо-навальницького спрямування, а також відомостей, що характеризують суб'єкти вчинення злочинів і об'єкти посягання, які повинні розглядатися з позиції ефективності застосування оперативного-розшукових та оперативного-технічних заходів з метою припинення злочинної діяльності й розкриття

вчинених ними злочинів. При цьому така характеристика формується з таких елементів, які, без сумніву, необхідно обов'язково брати до уваги під час проведення оперативної розробки організованих злочинних груп корисливо-насилницького спрямування (М.Г. Богуславський);

6) система значущих для ОРД ознак та їх взаємозв'язок, що впливають на побудову оперативних версій і розслідування злочинів (П.Т. Дорошенко);

7) комплекс кримінально-правових, кримінологічних, психологічних та інших (спеціальних) ознак, які розглядаються під кутом зору вирішення оперативно-розшукових завдань (Ю.М. Худяков) [4, с. 52–53];

8) сукупність відомостей, що належать до кримінально-правового аспекту кримінальної події, що перевіряється, а також криміналістичної та віктимологічної характеристик В.Г. Самойлов [5, с. 20];

9) окрема наукова категорія, яка є інформаційною моделлю злочину і ґрунтується на елементах кримінально-правової, кримінологічної, криміналістичної, соціально-психологічної та віктимологічної характеристик злочинної події, а також на спеціальних відомостях про типові дії злочинців щодо маскування злочинів та протидії правоохоронних органів, що сприяє ефективному вирішенню завдань по розкриттю злочинів оперативними підрозділами ОВС (О.А. Гапон);

10) окрема наукова категорія, яка є узагальненою комплексно-системною інформаційною моделлю злочинної діяльності (діяння) (А.В. Баб'як) [2, с. 40];

11) науково розроблена система найбільш суттєвих, типових для певної категорії злочинів ознак та властивостей, що відображаються в об'єктивній реальності й мають значення для найбільш доцільного та правильного застосування заходів та засобів оперативно-розшукової діяльності (І.М. Зубач) та ін.

Крім цього, певні елементи оперативно-розшукової характеристики викладені у підручниках по ОРД [10, с. 626–634], навчальних посібниках з цієї галузі права [11, с. 150–168] та в інших наукових (практично у кожній дисертації є спеціальний розділ із цих питань), а також у навчально-методичних виданнях [12, с. 26–58].

Виходячи зі змісту завдань даної наукової розробки, на ще один аспект означеної проблематики варто звернути увагу. Зокрема, досі в наукових колах існує думка про тотожність оперативно-розшукової та криміналістичних характеристик [13, с. 51–52].

Як видається, з таким підходом погодитись не можна, виходячи зі змісту предмета кожної із цих галузей права, а саме: якщо зміст ОРД складає система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»), то до предмета криміналістики відносяться:

а) закономірності формування, вибору та реалізації підготовки, вчинення та укриття злочину;

б) закономірності виникнення і розвитку зв'язків між елементами механізму злочину;

в) закономірності виникнення і розвитку явищ, пов'язаних зі злочином, які є суттєвими для вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) [14, с. 33].

З таких самих підстав не можна ототожнювати оперативно-розшукову характеристику і з іншими характеристиками злочинів (кримінологічною, кримінально-правовою, соціально-психологічною, т. ін.), що пропонують здійснити окремі науковці (О.А. Гапон).

Більш того, як правильно зробили висновок деякі вчені (А.В. Баб'як, О.О. Дерев'ягін, М.В. Стащак), зміст оперативно-розшукової характеристики не обмежується певним колом відомостей і визначається, крім предмета та об'єктів ОРД, ще й співвідношенням із предметами інших галузей юридичної науки.

Крім цього, саме для ОРД характерними є дані про особливості певних видів злочинної діяльності (зокрема, територіальної) та кримінальної активності, ознаки поведінки певних категорій злочинців, способи вчинення та маскування злочинів, дані про пошукові ознаки об'єктів профілактичної діяльності, предметів, знарядь та їх схованок тощо [2, с. 39].

Висновок. Таким чином, виходячи із означених вище та виведених завдяки науці методологічних засад, можна сформулювати таке визначення «оперативно-розшукової характеристики незаконного заволодіння транспортними засобами організованими злочинними угрупованнями» – це науково розроблена та апробована на практиці система найбільш суттєвих та типових для даного виду злочинів ознак (рис або властивостей), що відображаються в об'єктивній реальності й мають теоретико-прикладне значення для найбільш доцільного та правильного застосування форм, методів та засобів оперативно-розшукової діяльності та в цілому протидії даному суспільно небезпечному явищу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України: науково-практичний коментар / [В.Д. Берназ, А.М. Притула]; За заг. ред. С.В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2013. – 190 с.
2. Баб'як А.В., Дерев'ягін О.О., Стащак М.В. Особливості протидії злочинам підрозділами карного розшуку в курортних місцевостях України: монографія / А.В. Баб'як, О.О. Дерев'ягін, М.В. Стащак – Львів : ЛьДУВС, 2012. – 172 с.
3. Гребельский Д.В. О состоянии криминалистических и оперативно-розыскных характеристик / О.В. Гребельский / Криминалистическая характеристика преступлений: сборник научных трудов. – М : ВНИИ МВД СССР, 1984. – С. 3–15.
4. Худяков Ю.М. Значение и содержание оперативно-тактической характеристики для раскрытия преступлений различных видов / Ю.М. Худяков // Проблемы совершенствования деятельности аппаратов милиции и криминалистических подразделений. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – Вып. 2. – С. 44–53.
5. Самойлов В.Г. Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел / В.Г. Самойлов. – М. : Академия МВД СССР, 1984. – 121 с.

6. Басецкий И.И. Словарь оперативно-розыскной терминологии / И.И. Басецкий. – Мн. : Академия МВД Республики Беларусь, 1993. – 264 с.
7. Шиенок В.П. Оперативно-розыскная тактика раскрытия умышленных убийств: учеб. пособие / В.П. Шиенок. – Мн. : Минская ВШ МВД СССР, 1989. – 98 с.
8. Кабанов Г.Т. Квартирные кражи. Предупреждение и раскрытие. Оперативно-розыскная тактика: учеб. пособие / Г.Т. Кабанов и др. – Мн. : Академия МВД Беларусь, 1995. – 246 с.
9. Семашко Н.И. Предотвращение и раскрытия взяточничества / Н.И. Семашко, Н.А. Комяк, А.Н. Новиков. – Мн. : Академия милиции МВД Республики Беларусь, 1992. – 32 с.
10. Оперативно-розыскная деятельность: учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА – М, 2002. – 794 с.
11. Дидоренко Э.А. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение) / Э.А. Дидоренко, Б.И. Бараненко, В.А. Глазков и др.): учеб. пособие. – К. : Центр учебной литературы, 2007. – 264 с.
12. Баб'як А.В. Теорія і практика протидії вимаганням оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України: монографія / А.В. Баб'як, І.О. Крепаков, О.С. Омельченко та ін. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2012. – 246 с.
13. Батаев И.А. Оперативно-розыскное и криминологическое обеспечение процесса расследования краж из квартир граждан: дис. ... канд. юрид. наук / 12.00.09. – М. : РГБ, 2002. – 186 с.
14. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Короков Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: учебник для вузов / под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА – М., 1999. – 990 с.